

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2025

Cilt/Volume: 2025

Sayı/Issue: 2

Milli Diasporanın İnşasında Azerbaycancılık İdeolojisinin Önemi

The Importance of Azerbaijanism Ideology in the Construction of National Diaspora

Sabina Haziyeva *

Özet

Milli dayanışma toplumların kendi bağımsızlıklarını kazanmasında ve korumasında çok önemli faktörlerden biridir. Onun sayesinde bireyler benmerkezcilik düşüncesinden vazgeçerek milli bir bütün olma gayreti içerisine girebilmektedirler. Böylece toplumsal hareketlilik ve bağımsızlığın önü açılmış olmaktadır. SSCB'nin dağılmasından sonra diğer ülkeler gibi Azerbaycan da kendi bağımsızlığını elde etmek için önemli kararlar alma sürecine girmiştir. Bağımsızlığın elde edilmesiyle birlikte onun dünyada tanınması ve özellikle ülkedeki sorunların kamuoyuna ulaştırılmasında diasporanın üzerine büyük görevler düşmüştür. Azerbaycan kendi gerçeklerini dünyaya diaspora faaliyetleri sayesinde ulaştırma çabaları içerisine girmiştir. Diasporanın etkin bir şekilde faaliyeti için milli dayanışma ve ideolojinin önemini vurgulamak gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda birlikteliğin temini için Azerbaycancılık ideolojisi belirlenmiştir. Çalışmadaki amaç Azerbaycan Diasporası'nın inşası ve gelişiminde Azerbaycancılık ideolojisinin sürece katkısını ve onun etkilemişini temellendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Milli Dayanışma, Diaspora, Azerbaycancılık, Dünya, Birliktelik.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Dr., haziyevasabina@mail.ru, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, ORCID: 0009-0004-7170-6577.

Atıf/Citation: Haziyeva, S. (2025). Milli Diasporanın İnşasında Azerbaycancılık İdeolojisinin Önemi. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2025 (2), 251-264.

Geliş/Received: 08.04.2025

Kabul/Accepted: 16.07.2025

Abstract

National solidarity is one of the most important factors in societies gaining and maintaining their independence. Thanks to it, individuals can abandon their egocentric thinking and make an effort to become a national whole. Thus, the way for social mobility and independence is opened. After the collapse of the USSR, Azerbaijan, like other countries, entered the process of making important decisions to achieve its independence. With the gaining of independence, the diaspora has a great influence on its recognition in the world and especially in conveying the problems in the country to the others. Azerbaijan has also made efforts to convey its own truths to the world through diaspora activities. It is necessary to emphasize the importance of national solidarity and ideology for the effective activity of the diaspora. In line with this purpose, the ideology of Azerbaijanism was determined to ensure the unity. The aim of the study is to establish the contribution of the ideology of Azerbaijanism to the process and its influence in the construction and development of the Azerbaijani Diaspora.

Keywords: National Solidarity, Diaspora, Azerbaijanism, World, Unity.

Giriş

Bağımsız kalkınma yolunda yaşanan ve ciddi tarihi analize ihtiyaç duyulan sosyo-politik ve ekonomik sorunlarla birlikte araştırılması gereken konulardan biri de kültürel ve manevi gelişimin önemli yönlerinden biri olan Azerbaycanlıların dünya çapındaki dayanışma hareketidir. Sovyetlerin çöküşündün sonra Azerbaycan'da Bağımsızlık Bildirgesi'nin (1991) kabulü ve devlet bağımsızlığının yeniden sağlanması, dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan Azerbaycanlıların ulusal çıkarlar etrafında sıkı bir şekilde birleşmesi için güvenilir ideolojik ve siyasi bir temel oluşturdu. Bu dönemden itibaren yabancı ülkelerde yaşayan Azerbaycanlıların bağımsız Azerbaycan ile ilişkileri yeniden oluşmaya başladı. Dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan Azerbaycanlılar, tarihi topraklarında kurulan bağımsız devletin çıkarlarını savunmak ve onun gelişimine katkıda bulunmak için kendi emeklerini ve gayretlerini sundular. Bu aslında Azerbaycanlıların dünya çapındaki milli dayanışma hareketi tarihinde yeni bir sayfanın açıldığını göstermekteydi (Abbasov, 2004: 5).

Azerbaycan'da 1993 yılında iktidara gelen Haydar Aliyev, yurt dışı seyahatlerinin çoğunda dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan Azerbaycanlı topluluklarla bir araya gelmeye gayret göstermekteydi. Buradaki amaç onları tarihi vatanlarının çıkarları için sıkı bir şekilde çalışmaya ve birlikteliği pekiştirmeye hizmetti. İlk toplantı 1994 yılında Türkiye'de yaşayan Azerbaycanlılarla yapılmıştı. 10 Şubat'ta Türkiye'ye yaptığı resmi ziyarette Haydar Aliyev, bu ülkede yaşayan Azerbaycanlılarla görüşme yaptı. O, bu görüşmede özellikle dünyadaki Azerbaycanlılar arasındaki dayanışmanın önemini vurgulamak amaçlı konuları öne çıkardı: “Azerbaycanlıların nerede olurlarsa olsunlar bir arada ve eşit olmaları temel koşullardan biridir. Biz bütün güçleri Azerbaycan'da toplamaya çalışıyoruz. Aynı zamanda ülke dışında yaşayan Azerbaycanlıların da güçlerini birleştirmeleri gerekiyor” (Xəlilov, 2002: 24). Haydar Aliyev, dünya genelindeki Azerbaycanlıların ortak hedefler etrafında birliğini sağlamaya çalışmış, onlar arasındaki ilişkilerin gelişmesini desteklemiştir. Bununla birlikte onların yaşadıkları ülkelerin sosyo-politik yaşamına aktif katılımlarını önemli bir görev olarak görmüştür.

Haydar Aliyev başka ülkelere yaptığı resmi ziyaretlerde de Azerbaycanlıların birliğinin pekiştirilmesinin önemini vurgulamaya devam etti. Temmuz 1996'da Almanya'yı ziyaretinde Azerbaycanlılarla yaptığı görüşmede önemli tavsiyelerinden biri, düşünce ve eylem birliği konusundaydı: “Herkesin yüreği, aklı, geleceğe bakışı ve Azerbaycan hakkındaki düşünceleri bir olursa, elbette ki cumhuriyetimiz bağımsızlığını daha da güçlendirecek ve kalkınma yolunda ustalıkla ilerleyecektir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak, cumhuriyetimizi yöneten bir kişi olarak, halkımızın bana olan güvenine dayanarak şunu söylüyorum: Azerbaycan'da

bugünümüzün ve geleceğimizin teminatı en üst düzeydedir ve dünyanın dört bir yanındaki soydaşlarımızın birlik içinde olması önemlidir!” (İbrahimov, 2003: 26). Haydar Aliyev, Azerbaycanlılar arasında fikir ve hedef birliğinin oluşturulmasını başlıca görev olarak nitelendirmekteydi. Bu oldukça ileri görüşlü ve akıllıca bir yaklaşımdı. Zira o dönemde, dünya genelinde Azerbaycanlılar arasında milli dayanışmanın güçlendirilmesi için, birlik fikrinin temelinde yatan etkenlerin açıkça anlatılması gerekmektedir (İbrahimov, 2006: 8). Bağımsızlığını yeni kazanan bir ülke için milli dayanışmanın sağlanması ve pekiştirilmesi çok önemli konulardan biridir.

1. Bağımsızlığın İlk Yıllarında Milli Dayanışma

1980’li yılların sonu ve 1990’lı yılların başında SSCB ekonomisinin yüksek maliyetli ve geniş çaplı yapısı ile bilimsel ve teknolojik ilerlemenin yavaşlığı, devletin milli gelirinin azalmasına ve ekonomik krizin derinleşmesine neden olmuştu. Komünist rejimin çöküşünün hızlanması, Azerbaycan da dahil olmak tüm Sovyet cumhuriyetlerinde ulusal bağımsızlık olasılığının önünü açmıştı. Bu dönemde Ermenilerin ve Moskova ile yurt dışındaki destekçilerinin yardımıyla Azerbaycan’ın egemenliğine karşı yeni bir saldırgan politika dönemi başladı. Dünyanın büyük güçleri, ulusal gerekçelerle yürütülen Ermenistan-Azerbaycan ihtilafına göz yumdular ve bunun bölgesel bir savaşa dönüşmesini engellemediler. Batı Azerbaycan’da yaşayan Azerbaycanlılar, 25 Ocak 1988’den 8 Ağustos 1991’e kadar tarihi yerlerinden edilmişlerdir. Azerbaycan’a sığınan yaklaşık 200.000 kişinin kaderine Moskova ve diğer ülkelerin duyarsızlığı, 217 kişinin vahşice öldürülmesi, 1.154 kişinin yaralanması ve sürgün sırasında kitlesel hakaretlere maruz kalmaları, cumhuriyetteki sosyo-politik durumu daha da kötüleştirmiştir. Karabağ Savaşı’nın da buna eklenmesi Azerbaycan’daki durumun vahimliğini göstermekteydi. Böyle bir zamanda en çok milli birliğe ihtiyaç olduğu gerekliliği anlaşılmaya başladı. Ama milli birlik düşüncesi bir anda gelişmemiş, tarihi süreçlerden geçmiştir.

Azerbaycan’ın bağımsızlığının ilk yıllarında karşılaştığı bir dizi sosyo-ekonomik, askeri ve siyasi sorunlar, yurt dışında yaşayan Azerbaycanlılar arasında birlik sağlanmasını gerekli kılmıştır. Bu birliğin kurulmasına ideolojik destek Azerbaycan devleti tarafından sağlanmalıydı. Haydar Aliyev, 1994 yılında Büyük Britanya’ya yaptığı resmi ziyaret sırasında Azerbaycanlılarla yaptığı bir görüşmede, Azerbaycanlıların bir araya gelmesini önemli bir olay olarak değerlendirdi: “Bana öyle geliyor ki, burada toplananların şu anki bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti’nden mi yoksa başka bir yerden mi geldiklerini açıklamanın bir anlamı yoktur. Önemli olan, sonunda Azerbaycanlıların bir araya gelebilmesi, yabancı ülkelere birbirleriyle

temaslarını sürdürebilmesi, birbirlerine destek olabilmesi ve vatanları - Azerbaycan toprakları - hakkında düşünebilmesidir” (İbrahimov, 2003: 98).

Haydar Aliyev, 1995 yılında Belçika’da yaşayan Azerbaycanlılarla yaptığı görüşmede, yurt dışında yaşayan Azerbaycanlıların hak ve özgürlüklerinin korunmasının, sorunlarının çözülmesinin Azerbaycan Cumhuriyeti açısından önemini vurgulamıştır. O yurtdışında yaşayan Azerbaycanlılarla çalışmanın devlet açısından büyük önem taşıdığını kaydetmiştir. “Bilmelisiniz ki, biz, Azerbaycan’daki soydaşlarınız, Azerbaycanlılar, aynı zamanda dünyanın dört bir yanında yaşayan Azerbaycanlılara da büyük ilgi duyuyoruz. Azerbaycan artık bağımsız bir devlettir, dünyanın dört bir yanında yaşayan Azerbaycanlılarla ilgileniyor, onları düşünüyor” (İbrahimov, 2003: 79).

1996 yılından itibaren, 31 Aralık Dünya Azerbaycanlılarının Dayanışma Günü’nde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın konuşma yapması geleneği oluşturulmuştur. Aynı yılın 28 Aralık günü, Haydar Aliyev, dünyanın dört bir yanındaki Azerbaycanlılara seslenerek, onları Azerbaycancılık fikirleri için birlikteliğe ve tarihi vatanlarının çıkarlarını savunmaya aktif olarak katılmaya çağırdı. Haydar Aliyev, Azerbaycanlıları Azerbaycan devletinin çıkarlarını güvenle savunmaya çağırarak, bağımsız cumhuriyetin tarihi çıkarlarının korunmasını, dünyadaki tüm Azerbaycanlıların görevi olarak nitelendirdi.

Milli dayanışma hareketinin ve diasporanın inşasının başlangıç aşaması bir takım eksikliklerle doluydu. Birincisi, hareket dağınıktı ve tek bir ideolojik kurguya dayanmıyordu. Dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan Azerbaycanlılar, ayrı ayrı dernek ve örgütlerde bir araya gelmiş, çeşitli yöntem ve teknolojilerden yararlanarak Azerbaycan’ın ulusal çıkarlarını savunmaya çalışmışlardı. Fakat belirlenen hedeflere ulaşmak için bu yeterli olmamıştı. Başlıca görevlerden biri, milli dayanışma hareketini milli hedeflere yönlendirmek ve bu büyük potansiyeli Azerbaycan halkının tarihi çıkarlarını gerçekleştirmek için etkin bir şekilde kullanmaktı.

1993 yılında Haydar Aliyev’in iktidara gelmesi, milli dayanışma hareketinin örgütlü bir sürece dönüşmesini hızlandırdı. Haydar Aliyev’in en büyük tarihi hizmetlerinden biri, Azerbaycanlıların dünya çapında milli dayanışmasının sağlanması meselesini devlet politikasının öncelikli yönlerinden biri olarak ilan etmesiydi. Onun doğrudan inisiyatifi ve önderliği altında, dünya Azerbaycanlılarını birleştiren Azerbaycancılık ideolojisinin oluşumu yönünde önemli adımlar atıldı (Mustafayev, 1995: 45). Azerbaycancılık ideolojisi, dünya çapındaki Azerbaycanlıların tek bir fikir etrafında birleşmesini belirleyen tarihi ve siyasal

etkenleri, yurt dışında yaşayanların hak ve özgürlüklerini koruma alanında Azerbaycan devletinin karşı karşıya olduğu görevleri kapsamaktadır. Bununla birlikte Azerbaycan Cumhuriyeti'ne karşı ahlaki yükümlülüklerini ve Azerbaycan anlayışının toplumsal-felsefi içeriğini tam olarak tanımlayan bir kavram olarak düşünülmüştür. “Ülkemizdeki sosyo-politik güçlerin büyük çoğunluğunun benimsediği Azerbaycan ideolojisinin diaspora oluşturmadaki avantajı, her şeyden önce ulusal çıkarlarımızın tüm yelpazesini kapsamasıdır. Milli-manevi, ahlaki, dünyevi ve insani değerleri, Doğu ve Batı kültürlerinin diyalogunu, Türk ve Avrupa eğilimlerini, tarihi süreçte ardışıklığı ve ilericiyi uyumlu bir biçimde içinde barındıran Azerbaycancılık ideolojisi, tam da bu özelliklerinden dolayı, farklı coğrafi bölgelerde, sosyo-politik sistemlerde ve kültürel ortamlarda oluşmuş diasporamız için cazip ve ümit vericidir. Azerbaycancılık ideolojisinin böylesine sistematik bir yapıya sahip olması, aynı zamanda farklı göçmen kuşaklarının birleşmesine de olanak sağlamaktadır. İlginçtir ki, bir zamanlar tek taraflı tutum izleyen Türkiye, Rusya, Batı ve Doğu eksenli pek çok siyasal güç, artık dünya devletleriyle, ekonomik ve siyasal bölgelerle uyumlu, dengeli ilişkiler kurmanın önemini kavramaya başlamıştır. Azerbaycanlılığın önemli ölçütlerinden biri olan bu husus, yaşadıkları ülkelerde farklı ortamlara yatkın olan soydaşlarımızın ortak bir amaç etrafında birleşmesini sağlayan başlıca etkenlerden biridir” (Hacıyev, 2002: 5).

Azerbaycancılık ideolojisi, toplumun en çeşitli sosyal katmanlarını temsil eden insanları tek bir amaç etrafında birleştirmekle kalmamış, dünya çapında Azerbaycanlılar arasında yeni bir milli dayanışma formülü oluşturmayı başarmıştır. Bu ideolojinin önemli özelliklerinden biri Azerbaycan halkının milli zihniyetinin karakteristik özelliklerini dikkate almasıydı. Azerbaycancılık ideolojisinin diaspora açısından çekiciliği, içsel çeşitliliğinin yanı sıra, ulusal öz farkındalığı sağlayan kavramsal bütünlüğü ve kesinliğidir. İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük, Avrasyacılık gibi diğer ideolojik akımların aksine Azerbaycancılık, her Azerbaycanlının milli bilincini, milli kimliğini geliştirmesi ve kendisini diğer toplumlardan ayırt etmesi için geniş olanaklar sunmaktadır (Hacıyev, 2002: 7). Uzun süredir tarihi vatanlarından ayrı kalmış ve farklı etnik ve kültürel ortamlara uyum sağlamış olanlar için bu, hem Azerbaycanlılar olarak bireylerin ulusal özbilincinin oluşması, hem tek bir ulusal temelde örgütlenmesi, hem de İslam, Türk, Kafkas, İran ve diğer yönelimli toplumlardan seçilen Azerbaycan diasporasının tarihi çıkarlar etrafında birleşmek açısından çok önemli bir etken olarak kendini göstermektedir. Azerbaycancılık ideolojisi, bu birliği sağlayan ortak özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Farklı yerlerde yaşamalarına, muhtelif sosyal çevrede yetişmiş olmalarına rağmen, tüm Azerbaycanlıları bir araya getirebilecek milli bir kavram haline gelmiştir.

Bu ideolojisi insanları siyasi görüşlerine veya sosyal statülerine göre ayırmamaktadır. Sadece etnik-milli özelliklere değil, aynı zamanda vatana olan görev faktörüne de dayanmaktadır. Yani burada temel şart siyasi kimlik olarak Azerbaycanlı olmak değil, Azerbaycan'ı seven her insana milliyet ve siyasi kimliğine bakılmaksızın söz konusu fikir etrafında birleşmenin önemini aşılamaştır. Azerbaycancılık ideolojisi, etnik kökeni ne olursa olsun, Cumhuriyet topraklarında yaşayan veya başka ülkelere göç etmiş tüm vatandaşlara hukuki ve ahlaki açıdan eşit tutum sergilemeyi olanaklı kılmaktadır. İşte bu nedenle, 1990'lı yıllarının ortalarından itibaren, başta Ruslar, Yahudiler ve diğer ülkelere göç eden Azerbaycan vatandaşı olmayanlar olmak üzere, her kes Azerbaycan diasporasının örgütleriyle ilişkiler kuruyor ve çalışmalarına aktif olarak katılıyorlar (Mustafayev, 1995: 31).

Azerbaycancılık ideolojisinin bir diğer önemli tarafı, Azerbaycan devletinin, Azerbaycanlıların dünya çapındaki siyasi kalesi olduğu fikrini yayması ve politikalarla desteklediğini göstermesidir. Milli devletçilik fikri, devlet bağımsızlığının ebedi ve geri dönülmezliği, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tüm Azerbaycanlıların milli servetidir. Bu kavramsal düşünce kendi başına önemli olmakla birlikte, yurtdışında yaşayan Azerbaycanlılar ile ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve onların çeşitli çıkarlarının hukuksal olarak korunması açısından felsefi bir temel de oluşturmaktadır (Cəfərov, 2001: 83). İşte bu ideolojik temel, yurtdışında yaşayan Azerbaycanlılarla devlet düzeyinde başarılı bir şekilde çalışabilmeyi, onları ülkedeki ekonomik projelere dahil edebilmeyi, dolayısıyla onları anavatana daha sıkı bağlayabilmeyi mümkün kılmıştır.

Haydar Aliyev, Azerbaycanlıların başlıca görevinden bahsederken şunları demiştir: “Egemenliğimizi korumak ve devlet bağımsızlığımızı ebedi kılmak için bugün nerede yaşarlarsa yaşasınlar, her Azerbaycanlıdan Azerbaycan'ın kutsal hedefleri etrafında eylem ve inanç birliği, sarsılmaz dayanışma istenmektedir. Yüreğimizde zaman zaman beslediğimiz bağımsızlık ve özgürlük fikirlerinin gerçeğe dönüştüğü bu tarihi sınavda, dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan soydaşlarımızın vatanseverliğine ve evlat sevgisine olan derin inancımı dile getiriyor, sizleri özgür, bağımsız, demokratik bir Azerbaycan devleti ve milli dayanışma uğruna seferber olmaya çağırıyorum” (İbrahimov, 2003: 148).

Azerbaycancılık ideolojisinde ve yurt dışında yaşayan Azerbaycanlılara yönelik devlet politikasında anadil, manevi birliğin başlıca teminatı olarak kabul edilmektedir. Anadilin ulusal bir varlık, ulusal kimliği ve özgürlüğü koruyan bir güç, ulusal birliğin garantörü olarak gösterilmesi, devlet dili düzeyinde uygulama alanının genişletilmesi de diaspora inşasında önemli rol oynamaktadır. Azerbaycanlıların ana dillerine, onun aracılığıyla Azerbaycan

kültürüne, edebiyatına, müziğine olan ilgileri artmış, onlar hakkında detaylı ve doğru bilgi edinme imkânları genişlemiştir. Bunun bir yansıması olarak, yabancı ülkelerde haftasonu okulları ağının genişletilmesi, etno-kültürel bileşene sahip ortaokulların açılması, diasporanın ana dilinde basın organlarının oluşturulması, Azerbaycan dilinin öğretilmeye başlanması önemini göstermektedir (Arzumanlı, 2001: 35).

2. Diasporanın Gelişimi ve Onların Toplumsal Yansımaları

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından dünyadaki Azerbaycanlıları tek bir örgüt altında birleştirme çabaları başladı. 1997 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Dünya Azerbaycanlıları Kongresi kuruldu. 27 Temmuz'da ABD'nin Los Angeles kentinde düzenlenen ilk kongreye 600 civarında delege katıldı. Kongrede Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorunu, Güney Azerbaycan'da yaşayan Azerbaycanlıların ulusal ve kültürel haklarının korunması vb. konular ele alındı. Dünya Azerbaycanlıları Kongresi'nin kurulması, farklı ülkelerde yaşayan Azerbaycanlıları tek bir örgüt altında birleştirme yönündeki ilk girişim olarak kabul edilmektedir. Bu örgütün kurucularının büyük çoğunluğunun Güney Azerbaycan'dan göç edenler olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Ancak örgütün en büyük hedefinin dünyanın bütün ülkelerinde yaşayan Azerbaycanlıların hak ve özgürlüklerinin korunması ve tek bir amaç etrafında birleşmeleri olduğu belirtilmiştir (Arzumanlı, 2001: 42). Bu açıklamanın bir anlamda daha yeni bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ın komşusu İran'la olabilecek sürtüşmesini engellemek için yapıldığını söylemek mümkündür.

Dünya Azerbaycanlıları Kongresi'nin ikincisi 30-31 Mayıs 1998 tarihlerinde Washington'da yapıldı. Azerbaycan Cumhuriyeti Kongre'de ilk kez resmi devlet temsilcileri tarafından temsil edildi. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in tebrik mesajı okundu. Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununa ilişkin BM kararlarının uygulanması talebini yansıtan özel bir bildiri ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 80. yıl dönümü dolayısıyla bir müracaat kabul edildi. Etkinliğe ABD'den çok sayıda ismin katılması, kurumun artan itibarını teyit eden olgulardan biriydi (Vəliyev, 2006: 4).

Ancak daha sonraki dönemde yapılan hatalar, Kongre'nin dünya Azerbaycanlılarının genel örgütü olarak kendi imajını oluşturmaya izin vermedi. Nitekim 2-3 Ekim 1999 tarihlerinde Almanya Federal Cumhuriyeti'nin Köln kentinde düzenlenen Üçüncü Kongre'nin çalışmalarına yaklaşık 100 delege katılmıştır. Katılımcı sayısının az olması, Kongre'nin Azerbaycan'daki sosyo-politik süreçlere müdahale etme çabalarından kaynaklanmıştır. Nitekim Üçüncü Kongre'de Azerbaycan hükümetine karşı bazı gereksiz eleştiriler dile

getirilmiştir. Kongreye Azerbaycan Halk Cephesi Partisi dışında Azerbaycan'dan hiçbir kuruluş davet edilmemiştir. Hatta Azerbaycan'ın Almanya Büyükelçisi'nin de kongreye katılmasına izin verilmemiştir.

4. Kongre 21-22 Ekim 2000 tarihlerinde yapıldı. Bu kongre öncekilere göre daha durgun geçti. Azerbaycan'daki siyasal süreçler yine tartışılmaya devam etti. Katılımcı sayısı önceki kongrelere göre yaklaşık üç defa daha azdı. Kongreye olan ilginin azalması, onun kendi ilkelerinden uzaklaşarak, dünyadaki Azerbaycanlıların çıkarları yerine, Azerbaycan'daki bazı siyasi güçlerin çıkarlarını savunan bir örgüt haline gelmesinden kaynaklandı. Ama bu süreç yönetimin çabaları sayesinde daha farklı bir şekilde devam ettirilerek milli dayanışmanın en önemli göstergelerinden birine dönüştü.

20. yüzyılın sonlarında yeni bir aşamaya giren milli dayanışma hareketi, Azerbaycan halkının milli kalkınma tarihinin önemli bir parçası haline gelmekle kalmamış, Azerbaycanlıları tek bir fikir etrafında birleştirmenin temel ilkelerini belirlemiştir. Bağımsızlığının ilk yıllarında Haydar Aliyev, Azerbaycanlıların dünya çapındaki milli dayanışma hareketinin kavramsal temellerini belirlemeyi başardı. Yüzyılın sonlarında Azerbaycan devleti dayanışma hareketine yeni bir ivme kazandıran politikalar uygulamaya başladı (Cəfərov, 2001: 74).

23 Mayıs 2001 tarihinde Haydar Aliyev, dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan Azerbaycanlıların bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti ile ilişkilerini daha da güçlendirme, aralarında birlik ve dayanışmayı sağlama, ayrıca Azerbaycan toplulukları, derneklerinin faaliyetlerini güçlendirme ve koordine etme konularını birlikte görüşmenin gereğini anladı. Bu amaç doğrultusunda Birinci Dünya Azerbaycanlıları Kurultayı'nın düzenlenmesi hakkında Kararname imzaladı (İbrahimov, 2003: 97). Kararnameye göre, aynı yılın 9-10 Kasım tarihlerinde Bakü'de düzenlenen Dünya Azerbaycanlılarının Birinci Kurultayı, Azerbaycan tarihine büyük bir sürecin başlangıcı olarak geçti. İlk kurultaya 36 ülkeden 200'ü aşkın kuruluşu temsil eden 406 delege ve 63 davetli katıldı. Etkinlikte Azerbaycan'ı 130'dan fazla devlet ve kamu kurumu, bilim, eğitim, kültür ve diğer örgütler ile 25 siyasi partiden 702 temsilci ve 844 davetli temsil etti (Mehdiyev, 2002: 214-215). Kurultay, dünya Azerbaycanlılarının birliğinin oluşması açısından büyük önem taşımasının yanı sıra, bağımsız Azerbaycan'ın sosyo-politik yaşamında tarihi bir olay haline geldi.

Birinci Dünya Azerbaycanlıları Kurultayı'nda kabul edilen bildirgede şunlar yazmaktaydı: "Azerbaycanlıların Bağımsız Azerbaycan Devleti ile kültürel, sosyal, siyasal, ekonomik vb. ilişkileri daha da güçlendirilmeli, aynı zamanda Bağımsız Azerbaycan

Cumhuriyeti'nin, dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar tüm Azerbaycanlıların manevi desteği ve ulusal kültürel çıkarlarının ifadesi olduğu dikkate alınmalıdır. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü korumak, bağımsız cumhuriyete karşı içeriden veya dışarıdan her türlü saldırıyı önlemek, demokratik, laik, hukuk devleti olarak gelişmesi ve güçlenmesi, sadece cumhuriyetin vatandaşlarının değil, aynı zamanda dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan soydaşlarımızın, her Azerbaycanlının kutsal görevidir” (Mehdiyev, 2002: 215).

Kurultay öncesinde bu alanda gerçekten çok ciddi sıkıntıların yaşandığını belirtmek gerekmektedir. Bu sıkıntılar, Birinci Dünya Azerbaycanlıları Kurultayı'nın Azerbaycanlılara hitaben yaptığı çağrıya da yansımıştır: “Bugün, dünyanın dört bir yanında yaşayan Azerbaycanlılar, farklı zamanlarda göç etmiş insanların çocuklarını ve torunlarını ve Azerbaycan dışında yaşayan diğer yurttaşlarımızı temsil etmektedir. Yurttaşlarımızın çoğu, Azerbaycan kimliğini, ulusal özelliklerini, gelenek ve göreneklerini ve dinlerini diğer uluslar arasında koruyabilmiş ve bunları çocuklarına aktarabilmişlerdir. Ancak bir gerçeği belirtmek gerekir ki, ayrı ayrı girişimlere rağmen, uzun bir tarihi dönem boyunca, dünyadaki Azerbaycanlılar yaşadıkları ülkelerde birbirleri arasında birlik sağlayamamış, kapsamlı örgütlenememiş ve dağınık bir şekilde, topluluklar halinde temsil edilerek yaşamışlardır. Bu, şüphesiz ulusal bağların ve dolayısıyla ulusal varlığın zayıflamasına yol açmıştır” (Mehdiyev, 2002: 239).

Dünya Azerbaycanlılarının Birinci Kurultayı'nın düzenlenmesi, Azerbaycanlıların örgütlenme sürecinde önemli bir dönüm noktasına yol açan adımdı. Haydar Aliyev'in girişimiyle gerçekleşen bu tarihi olay, hiç kuşkusuz Azerbaycan diasporasının daha örgütlü ve dinamik faaliyetine ivme kazandırmıştır. Önemli noktalardan biri de Azerbaycan Devleti'nin gerçekleştirdiği bu toplantıların her birinin, yurt dışında yaşayan Azerbaycanlıların ulusal çıkarlara hizmete katılımını sağlamış olmasıdır (Mahmudov, 2002: 55).

Yurt dışında yaşayan Azerbaycanlılarla ilgili çalışmalar için özel bir devlet organının kurulması ve yurt dışında yaşayan Azerbaycanlılara ilişkin devlet politikasının hukuki çerçevesinin oluşturulması fikri de bu toplantıda gündeme geldi. Konuya ilişkin Azerbaycan Cumhurbaşkanı şu açıklamayı yapmıştır: “Kurultayın sonunda Azerbaycan'da diasporayla çalışmak üzere özel bir devlet organının kurulması gerektiği sonucuna vardım. Önümüzdeki günlerde böyle bir yapıyı oluşturacağımıza ve ilişkilerin genişleyeceğine, gelişeceğine, ileri gideceğine inanıyorum” (Mehdiyev, 2002: 17). Birinci Kurultay'dan sonraki dönemde Azerbaycanlıları tek bir fikir ve amaç etrafında birleştirme, örgütlü ve esnek bir diaspora oluşturma, güçlü bir lobi kurmak amacıyla atılan adımlar, Azerbaycancılık ideolojisinin

başarıyla hayata geçirildiğinin teyidi olarak kabul edilmektedir. Haydar Aliyev'in başlattığı bu zorlu ve onurlu yolda elde edilen başarılar, Azerbaycan Cumhuriyeti ile sınırları ötesinde yaşayan Azerbaycanlılar arasında sosyo-kültürel, sosyo-politik ve manevi bağların kurulması ve güçlendirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Ancak diaspora inşasının uzun vadeli bir süreç olması nedeniyle bu alanda çözüm bekleyen sorunların ve meselelerin periyodik olarak tartışılması gerekmektedir. Bu anlamda Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 8 Şubat 2006 tarihinde imzaladığı "Dünya Azerbaycanlılarının İkinci Kurultayı'nın Düzenlenmesi Hakkında" Kararname tarihi öneme sahipti (İbrahimov, 2006-a: 94). Buna uygun olarak İkinci Dünya Azerbaycanlıları Kurultayı'nın düzenlenmesi için ciddi hazırlıklar başladı. Kurultayın en üst düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla Düzenleme Komitesi kurulmuş, çalışma grupları oluşturulmuş ve diğer gerekli önlemler alınmıştır. Düzenleme Komitesi, dünyanın çeşitli ülkelerinde faaliyet gösteren Azerbaycan topluluklarına kurultaya temsilci seçmeleri çağrısında bulunmuş ve etkinliğe katılacak resmi konukların listesi kesinleştirmiştir (İbrahimov, 2006-a: 41). Dünya Azerbaycanlılarının İkinci Kurultayı, tarihi içerik ve toplumsal önem açısından Birinci Kurultay'dan birçok bakımdan farklıydı. Bu farklılıkların ilki Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olarak izlediği kalkınma yoluna ilişkindi.

Azerbaycan, 2001 yılından itibaren devlet bağımsızlığını daha da güçlendirmiş, ciddi ekonomik başarılar elde etmiş, istikrarlı sosyoekonomik reformlar gerçekleştirmiştir. Yabancı ülkelerde faaliyet gösteren Azerbaycan topluluklarıyla ilişkiler kurulmuş, ülkeye ilişkin gerçeklerin dünya kamuoyuna iletilmesindeki hareketlilik artmıştır. Azerbaycanlıların örgütlenme sürecinin iyileştirilmesi, gençlerin diaspora oluşturma çalışmalarına aktif olarak dahil edilmesi, milli ve manevi değerlerin korunması gibi bir dizi başarılar elde edilmiştir.

Dünya Azerbaycanlılarının II. Kurultayı'na dünyanın çeşitli ülkelerinden 1231 delege seçilmiştir. Kongreye 49 yabancı ülkeden 593 delege ve 388 davetli katılmıştır. En fazla delege ve misafirin katıldığı ülkeler Rusya Federasyonu, Türkiye, Ukrayna, Almanya, Gürcistan, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa olmuştur (İbrahimov, 2006-a: 13). Kurultay delegeleri ve konukları, yaşadıkları ülkelerin sosyo-politik, ekonomik ve kültürel yaşamının çeşitli alanlarında aktif olarak yer alan, Azerbaycan hakikatlerinin dünya kamuoyuna ulaştırılması çalışmalarına sürekli destek veren tanınmış bilim adamları, aydınlar, iş adamları, milletvekilleri, siyasi ve kamu figürleriydi.

Toplantıda Azerbaycan diasporasına ilişkin tarihi öneme sahip bir dizi kararlar alındı. II. Dünya Azerbaycanlıları Kurutayı temsilcilerinin Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'e çağrısı, II. Dünya Azerbaycanlıları Kurultayı temsilcilerinin tüm dünya Azerbaycanlılarına çağrısı, Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ ihtilafı konusunda dünya kamuoyuna, uluslararası örgütlere, yabancı ülkelerin parlamentolarına, devlet ve hükümet başkanlarına çağrısı, BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'ne çağrısı, Azerbaycan ve Türkiye diaspora örgütlerine çağrısı kabul edilmiştir (İbrahimov, 2006-a: 186). Kurultay, Dünya Azerbaycanlıları Koordinasyon Konseyi'nin 109 kişiden oluşan yeni yapısı ve 23 kişiden oluşan yönetim kurulunu onaylandı. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 109 kişiden oluşan Dünya Azerbaycanlıları Koordinasyon Konseyi'nin başkanlığına seçildi (İbrahimov, 2006-a: 180).

Cumhurbaşkanı Aliyev'in kongrede yaptığı tarihi konuşmada, yurt dışında yaşayan Azerbaycanlıları örgütleme ve diaspora oluşturma politikasının yeni aşamasının temel yönleri ve bu aşamadaki görevler belirlendi. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın konuşmasındaki tavsiye ve talimatlar, Azerbaycan diasporasının yeni dönemdeki faaliyetlerinin ideolojik temelini oluşturmuştur. Bu gelişimler aynı zamanda dünya Azerbaycanlılarının birliğinin kavramsal temellerinin ulusal devletçilik ideolojisi düzeyinde oluşumunun tarihi-siyasi önemini daha doğru değerlendirme olanağı yaratmıştır.

Azerbaycan ve Türkiye diasporalarına yönelik ortak eylem stratejisinin belirlenmesi konusunun Kurultay'da geniş bir şekilde tartışılması ve bu konuda özel bir maddenin Karara dahil edilmesi büyük bir başarı olarak değerlendirilmelidir. Yeni aşamanın temel görevlerinden biri Azerbaycan ve Türkiye diaspora örgütlerinin faaliyetlerini koordine etmek ve bu alanda işbirliğini sistemli bir şekilde hayata geçirmek olmuştur.

Alınan kararların özü, tartışmaların genel seyri ve elde edilen sonuçlar, dünya Azerbaycanlıları arasında sürekli siyasi dayanışma ve birlik temelini sağlam olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda Azerbaycancılık ideolojisinin, sosyal statüleri, siyasi görüşleri, inançları ve dünya görüşleri ne olursa olsun, tüm Azerbaycanlıları etrafında birleştirebilecek ulusal bir kavram olarak büyük etkiye sahip olduğunu teyit etmiştir.

Sonuç

Dünya Azerbaycanlılarının dayanışma hareketinin 20. yüzyılın sonlarına denk gelen gelişme aşaması, bu hareketin sistematik bir sürece dönüşmesiyle belirginleşmiştir. Azerbaycanlılar bu dönemden itibaren Azerbaycan Cumhuriyeti ile ilişkiler kurmaya ve yaşadıkları ülkelerin toplumsal yaşamındaki rollerini artırmak amacıyla bu ilişkilerden

yararlanmaya başlamışlardır. Genel olarak değerlendirildiğinde, 20. yüzyılın sonlarında milli dayanışma hareketi, bağımsız Azerbaycan devletinin kurulması ve dünya Azerbaycanlıları için siyasi bir kale olarak ortaya çıkması, yurtdışında yaşayan Azerbaycanlılar ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında ilişkilerin kurulması ve gelişmesi ile oluşmuştur. Dünya Azerbaycanlılarının milli dayanışma hareketinin ideolojik temellerini belirleyen Azerbaycancılık ideolojisinin ortaya çıkması, yurttaş dayanışması fikrinin Azerbaycan Cumhuriyeti devlet politikasının öncelikli yönlerinden birine dönüşmesini gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte söz konusu hareket örgütlenme sürecinin hızlandırılması, yurtdışında yaşayan Azerbaycan toplulukları arasındaki temas ve ilişkilerin sistematik olarak geliştirilmesini amaçlayan etkinliklerin düzenlenmesi, Azerbaycanlıların yaşadıkları ülkelerin sosyo-politik yaşamına aktif katılım sürecinin başlaması vb. yeni niteliklerle karakterize edilmektedir.

Azerbaycan Devleti'nin dünya Azerbaycanlılarının milli dayanışma hareketinin gelişmesine sağladığı destek, onun daha ileri düzeyde gelişip oluşması için gerekli koşulları oluşturmuştur. Bu destek aynı zamanda uluslararası deneyimin ulusal dayanışma hareketinde kullanılması için elverişli ve tarihsel zemin yaratmıştır. Azerbaycan diaspora örgütleri, diaspora inşası alanında diğer halkların yüzyıllardır süregelen deneyimlerinden yararlanarak faaliyetlerini daha da geliştirmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda Azerbaycan diasporası, Türk diaspora örgütleriyle daha yakın ve geniş işbirliği ilişkileri kurmuştur. Böylece Azerbaycan toplumları dünyanın çeşitli ülkelerindeki Türk diaspora örgütleriyle temaslar kurmuş, onlarla ortak etkinlikler düzenlemiş, deneyim alışverişinde bulunmuş ve çeşitli alanlarda işbirlikleri yapmaya çalışmışlardır. Azerbaycan ve Türk toplumları arasında işbirliği ilişkilerinin kurulması ve geliştirilmesi yönünde alınan kararlar, gelecekte bu alanda daha ciddi başarılar elde edilmesi için elverişli bir zemin oluşturmuştur. Bugün birçok ülkede Azerbaycan ve Türk toplulukları ortak kültürel ve kitlesel etkinlikler düzenliyor, ortak tavır sergiliyor ve bilgi alışverişinde bulunuyorlar. Bütün bunlar, Azerbaycanlıların dünya çapında milli dayanışma hareketinin gelişmesi ve diaspora inşa sürecinin başarıyla yürütülmesi için güvenilir bir temel oluşturmuştur.

Kaynakça

- Abbasov, Ə. (2004). Milli dövlətçilik ideologiyamız: şərtləri və prinsipləri. Cəmiyyət, ideologiya, təfəkkür jurnalı, 2-1. ss.5-8
- Arzumanlı, V. (2001). Xaricdə yaşayan azərbaycanlıların milli-mədəni təşkilatları. Bakı:Elm nəşriyyatı.
- Cəfərov, N.Q. (2001). Azərbaycanşünaslığa giriş. Bakı:BNK.
- Hacıyev, A. (2002). Azərbaycançılıq məfkurəsi. Dünya azərbaycanlılarının I qurultayının ildönümünə həsr olunmuş elmi-praktik konfransda məruzə. Dünya azərbaycanlılarının I qurultayının ildönümünə həsr olunmuş elmi-praktik konfransın materialları.
- Xəlilov, S. (2002). Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq məfkurəsi. Bakı:Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı.
- İbrahimov, N. (2003). Azərbaycan diasporuna dövlət qayğısı. Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin nəşri I. Bakı:Çaşıoğlu.
- İbrahimov, N. (2006). Azərbaycan diasporu: Böyük yolun başlanğıcı. Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin nəşri. Bakı:Çaşıoğlu.
- İbrahimov, N. (2006-a). Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayı. Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin nəşri. Bakı, Çaşıoğlu, 2006.
- Mahmudov, Y. (2002). Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev şəxsiyyəti. Bakı:Təhsil.
- Mehdiyev, R. (2002). Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı. Bakı:Azərbaycan nəşriyyatı.
- Mustafayev, R. (1995). Azərbaycan dövlətçiliyi, özümüzü və dünyanı dərk etmə yolunda. Bakı:Azər nəşr.
- Vəliyev, A. (2006). Vətəndaş cəmiyyəti ilə hökumət arasında əməkdaşlıq artır. Paritet qəzeti, №74(960), s-8.